

Seweryn Kukula

*Institut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa - Państwowy Instytut Badawczy
w Puławach*

ROLNICTWO WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO NA TLE KRAJU*

Wstęp

Województwo świętokrzyskie jest regionem o stosunkowo dużym potencjale produkcyjnym, ale jednocześnie charakteryzuje się relatywnie niskim stopniem jego wykorzystania, szacowanym na około 60-70% (3). Jako region o znaczącym udziale rolnictwa w strukturze gospodarki jest często zaliczane do tzw. obszarów problemowych, wymagających wsparcia ze strony Unii Europejskiej. Pogląd ten znajduje potwierdzenie w danych statystycznych. W roku 2007 wartość produktu krajowego brutto (PKB) na 1 mieszkańca województwa świętokrzyskiego wynosiła 21,1 tys. zł, co stanowiło około 75% średniej dla Polski i poniżej 40% średniej UE.

Ze względu na rolniczy, a raczej rolniczo-przemysłowy charakter regionu ważnym problemem, z punktu widzenia planowania strategicznego, jest wskazanie czynników decydujących o relatywnie słabym wykorzystaniu potencjału produkcyjnego województwa świętokrzyskiego oraz poszukiwanie sposobów poprawy tej sytuacji.

Celem opracowania było przedstawienie, w świetle badań IUNG-PIB w Puławach, rolnictwa województwa świętokrzyskiego na tle kraju, z uwzględnieniem warunków przyrodniczych i organizacyjno-ekonomicznych.

W opracowaniu przyjęto hipotezę, że warunki przyrodnicze wyznaczają potencjał produkcyjny rolnictwa, ale o rzeczywistym stopniu jego wykorzystania decydują uwarunkowania organizacyjne (strukturalne) i ekonomiczne.

Material i metoda

Jako podstawowe źródło informacji przyjęto dane statystyczne GUS, charakteryzujące różne aspekty rolnictwa województwa świętokrzyskiego na tle kraju. Wykorzystano również wyniki reprezentatywnych badań IUNG-PIB w Puławach dotyczących oceny warunków przyrodniczych, stanu agrochemicznego gleb, poziomu agrotechniki oraz zmian w organizacji i intensywności rolnictwa. Podstawę analizy stanowiły również niektóre wyniki ze Stacji Chemiczno-Rolniczej oraz Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej - PIB (IERiGŻ-PIB) w Warszawie.

---

* Opracowanie wykonano w ramach zadania 2.1 w programie wieloletnim IUNG - PIB

Podstawowe dane pochodziły z lat 2005–2008. Zakres analizy i stopień jej szczegółowości był wyznaczony dostępnością danych statystycznych. W celu wyeliminowania wpływu zmienności niektórych wskaźników w latach (np. plonów) analizę oparto na średnich z 3 lat, a jako podstawę porównań przyjęto średnie dla Polski. Zastosowano porównania relatywne i analizę struktury wybranych cech.

Wyniki badań

Województwo świętokrzyskie w statystyce GUS zaliczane jest do makroregionu wschodniego, lecz jako odrębny podregion świętokrzyski. Obejmuje ono obszar około 11,7 tys. km², na którym zamieszkuje około 1,3 mln ludności (tab. 1). Powierzchnia województwa stanowi około 3,7% obszaru kraju, ale udział regionu w ogólnej liczbie ludności wynosi około 3,3%. Świadczy to o mniejszej gęstości zaludnienia (109 osób/km²) i wskazuje też na rolniczy charakter regionu. Ludność wiejska w roku 2006 stanowiła 54,6% ogółu ludności województwa, podczas gdy średnio w Polsce – 38,6% (6).

Obszary wiejskie zajmują ponad 90% powierzchni województwa, a rolnictwo stanowi jeden z najważniejszych działów gospodarki. Udział rolnictwa, leśnictwa i rybactwa w tworzeniu wartości dodanej brutto (WDB) województwa zmniejsza się, lecz jest on nadal większy niż przeciętnie w kraju (tab. 1). Warto podkreślić, że udział przemysłu województwa w wartości dodanej kształtuje się na poziomie średniej krajowej.

Charakterystykę rolniczej przestrzeni produkcyjnej województwa świętokrzyskiego przedstawiono w tabeli 2. Udział użytków rolnych województwa w ogólnej powierzchni użytków rolnych w kraju jest relatywnie mały, wynosi bowiem około 3,7%. Należy jednak podkreślić, że, jak wynika z badań IUNG-PIB, warunki przyrodnicze województwa oceniane z punktu widzenia ich przydatności dla produkcji rolniczej są

Tabela 1

Wybrane wskaźniki cechujące województwo świętokrzyskie na tle Polski

Lp.	Wyszczególnienie	Woj. świętokrzyskie	Polska
1.	Powierzchnia ogólna (km ²)	11710	312679
2.	Ludność (tys.)	1275,6	38115,6
3.	Gęstość zaludnienia (osób·km ⁻²)	109	124
4.	Stopa bezrobocia rejestrowanego (%)	14,9	11,2
5.	Produkt krajowy brutto (PKB):		
	– na 1 mieszkańca (tys. zł)	21,1	27,8
	– relatywnie (%)	76	100
6.	Udział rolnictwa, leśnictwa i rybactwa w wartości dodanej (%)	6,2	4,3
7.	Udział przemysłu w wartości dodanej (%)	24,2	24,2
8.	Udział powierzchni obszarów prawnie chronionych (%)	51	32

Źródło: dane GUS i obliczenia własne.

lepsze niż średnio w kraju. Świadczy o tym relatywnie wyższy wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej, wyrażony w punktach. Mniejszy jest też udział obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW); (8). Na uwagę zasługuje natomiast duży udział sadów w strukturze użytków rolnych, który wskazuje na istnienie specjalizacji regionu w produkcji sadowniczej (tab. 2).

Analizowany region charakteryzuje się jednak stosunkowo dużym zróżnicowaniem wewnętrznym waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Świadczą o tym dane według powiatów zamieszczone w tabeli 3. O zróżnicowaniu wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej w największym stopniu decyduje jakość i przydatność rolnicza gleb, ale znaczące różnice dotyczą także agroklimatu, rzeźby terenu i warunków wodnych. Przestrzenne (terytorialne) zróżnicowanie wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej ilustruje rysunek 1; relatywnie lepsze warunki do produkcji rolnej występują we wschodniej części województwa świętokrzyskiego oraz w powiatach: kazimierskim, pińczowskim i buskim zlokalizowanych w południowej części regionu.

Zróżnicowanie warunków przyrodniczych województwa świętokrzyskiego charakteryzuje także udział obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania według powiatów (rys. 2). Największym udziałem obszarów ONW charakteryzują się powiaty: konecki, włoszczowski i kielecki (8).

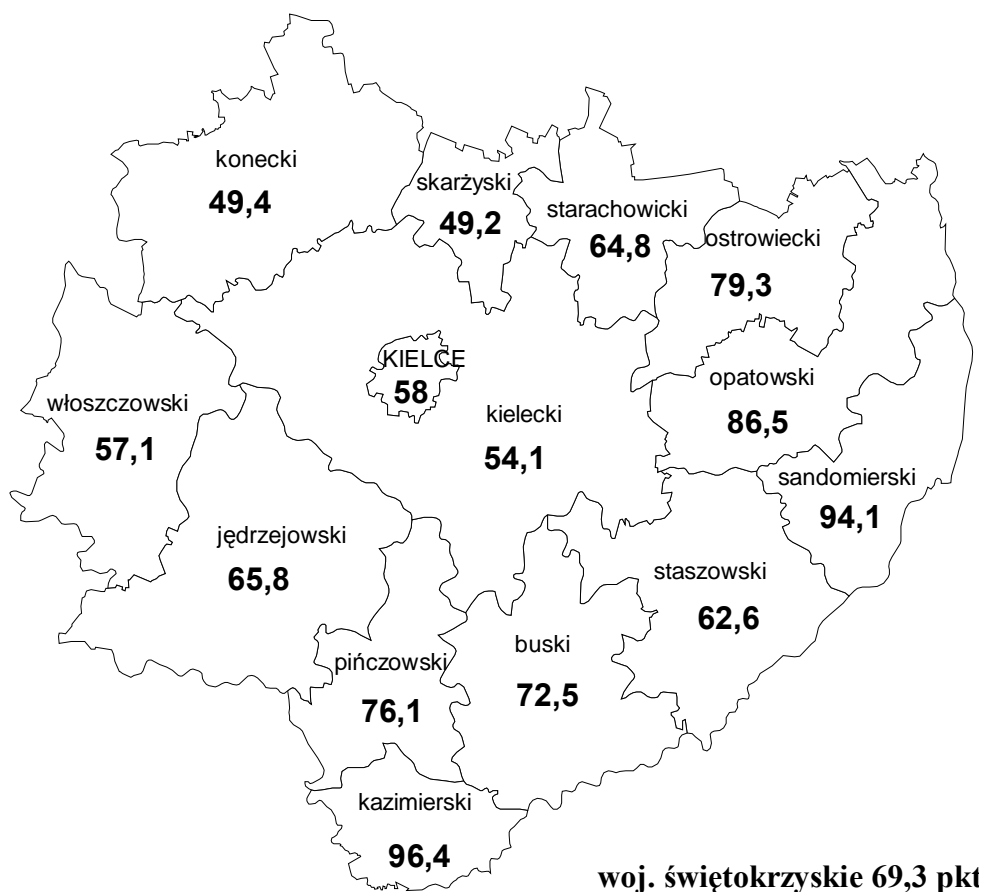
Województwo świętokrzyskie to region o niezwykle bogatych walorach przyrodniczych i krajobrazowych. Udział powierzchni obszarów prawnie chronionych w województwie sięga 60%, podczas gdy średnio w Polsce wskaźnik ten kształtuje się na poziomie około 32-33% (7).

Tabela 2

Rolnicza przestrzeń produkcyjna województwa świętokrzyskiego na tle Polski (2007)

Lp.	Wyszczególnienie	Woj. świętokrzyskie	Polska
1.	Powierzchnia użytków rolnych (UR); (tys. ha)	595	16177
2.	Udział w kraju (%)	3,7	100
3.	Struktura użytków rolnych (%):		
	grunty orne	67,6	73,4
	sady	5,2	2,1
	trwałe użytki zielone	20,7	20,2
	pozostałe	6,5	4,3
4.	Jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej wg IUNG-PIB (pkt):		
	wskaźnik ogólny	69,4	66,6
	jakość i przydatność gleb	52,2	49,5
	agroklimat	10,6	9,9
	rzeźba terenu	3,1	3,9
	warunki wodne	3,5	3,3
5.	Udział obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW); (%)	44,7	55,3

Źródło: dane GUS i opracowania IUNG-PIB.

Rys. 1. Wskaźniki waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej województwa świętokrzyskiego według powiatów

Źródło: dane IUNG-PIB.

Wyposażenie rolnictwa województwa świętokrzyskiego w podstawowe czynniki produkcji, tj. ziemię, pracę i kapitał oraz intensywność produkcji mierzoną poziomem zużycia nawozów mineralnych w kg NPK/ha UR przedstawiono w tabeli 4. Województwo świętokrzyskie ma większą liczbę zatrudnionych i ciągników w przeliczeniu na 100 ha UR, co jest pochodną rozdrobnienia gospodarstw (struktury agrarnej). Średnio w województwie w okresie 2005–2007 zużywano mniej nawozów mineralnych. Mniejsze było również od średniej krajowej zużycie nawozów naturalnych pochodzenia zwierzęcego. Jest to istotne zagrożenie, ponieważ średnia zawartość materii organicznej w glebach użytków rolnych województwa świętokrzyskiego wynosi 1,83% i jest niższa od przeciętnej dla kraju wynoszącej 2,20% (8). Niepokojące wydaje się niskie zużycie nawozów wapniowych, zwłaszcza w związku z relatywnie dużym udziałem gleb bardzo kwaśnych i kwaśnych (tab. 5) oraz gleb, dla których wapnowanie jest konieczne i potrzebne (tab. 6).

Tabela 3

Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej województwa świętokrzyskiego według powiatów

Lp.	Powiaty	Wskaźnik bonitacji				Ogólny wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej
		jakość i przydatność rolnicza gleb	agroklimat	rzeźba terenu	warunki wodne	
1.	Buski	53,6	11,6	3,5	3,9	72,5
2.	Jędrzejowski	49,1	10,6	3,0	3,0	65,8
3.	Kazimierski	77,1	12,6	2,2	4,5	96,4
4.	Kielecki	39,7	8,8	2,7	2,9	54,1
5.	Konecki	32,1	10,8	3,7	2,9	49,4
6.	Opatowski	69,1	10,6	2,9	4,0	86,5
7.	Ostrowiecki	62,4	10,5	2,9	3,6	79,3
8.	Pińczowski	58,4	11,4	2,8	3,5	76,1
9.	Sandomierski	75,0	11,6	3,2	4,3	94,1
10.	Skarżyski	34,4	8,2	2,7	3,9	49,2
11.	Starachowicki	49,0	9,7	2,8	3,3	64,8
12.	Staszowski	44,4	11,1	3,7	3,5	62,6
13.	Włoszczowski	40,1	10,3	3,9	2,8	57,1
14.	Kielce	40,4	10,4	3,2	4,0	58,0
Województwo świętokrzyskie		52,2	10,6	3,1	3,5	69,4

Źródło: Stuczyński i in., 2000 (9).

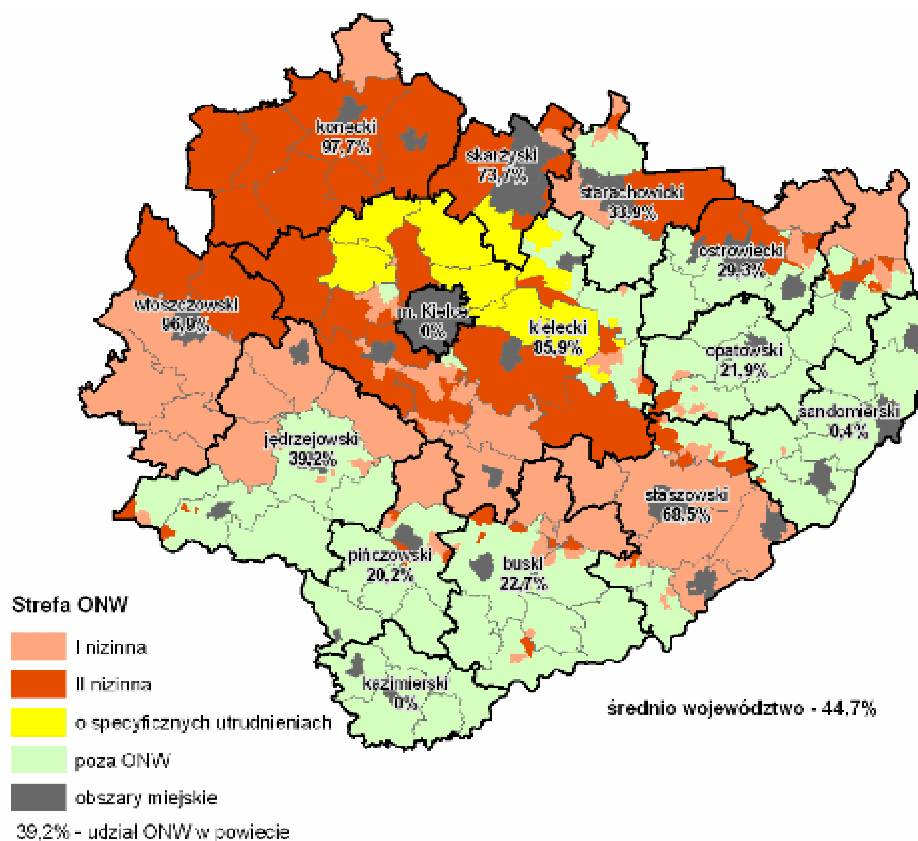
Tabela 4

Czynniki produkcji i intensywność rolnictwa województwa świętokrzyskiego na tle Polski

Lp.	Wyszczególnienie	Woj. świętokrzyskie	Polska
1.	Powierzchnia użytków rolnych na 1 mieszkańca (ha); (2007)	0,47	0,43
2.	Liczba pracujących w rolnictwie (osób·100 ha ⁻¹ UR); (2006)	25,1	13,1
3.	Wartość środków trwałych brutto (zł·ha ⁻¹ UR); (2006)	8098	7204
4.	Liczba ciągników (tys. szt.); (2006)	85,1	-
5.	Liczba ciągników (szt.·100 ha ⁻¹ UR); (2006)	14,3	9,6
6.	Zużycie nawozów mineralnych (kg NPK·ha ⁻¹ UR); (2005–2007)	99,4	115,8
7.	Zużycie nawozów naturalnych (dt·ha ⁻¹ UR); (2007)	41	46
8.	Zużycie wapna nawozowego (kg CaO·ha ⁻¹); (2007)	10	37

Źródło: dane GUS i obliczenia własne.

W świetle badań IUNG-PIB relatywnie niski poziom nawożenia mineralnego oraz małe zużycie nawozów naturalnych, które jest pochodną obsady zwierząt w przeliczeniu na 100 ha UR, w sposób istotny ograniczają wykorzystanie potencjału produkcyjnego rolnictwa regionu świętokrzyskiego. Cechą o istotnym znaczeniu ograniczającym jest wysoki, przekraczający 50% udział gleb o bardzo niskiej i niskiej zasobności w fosfor i potas (1). Świadczą o tym dane zawarte w tabeli 7.

Rys. 2. Udział obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) w województwie świętokrzyskim według powiatów (2007)

Źródło: dane IUNG-PIB.

Tabela 5

Ocena stanu zakwaszenia gleb w województwie świętokrzyskim na tle Polski (2007)

Wyszczególnienie	Woj. świętokrzyskie	Polska
Udział gleb o odczynie (%):		
– bardzo kwaśnym	18,8	21,2
– kwaśnym	22,2	30,6
– lekko kwaśnym	21,2	28,1
– obojętnym	19,7	14,7
– zasadowym	18,1	5,4

Źródło: dane IUNG-PIB i KSCHR.

Miarami wykorzystania potencjału rolniczej przestrzeni produkcyjnej są plony zbóż oraz plony przeliczeniowe głównych ziemiopłodów wyrażone w jednostkach zbożowych (j.zb. · ha⁻¹). Plon ziarna zbóż i plon przeliczeniowy w j.zb./ha kształtowały się

Tabela 6

Potrzeby wapnowania gleb w województwie świętokrzyskim (2007)

Wyszczególnienie	Udział gleb (%)
Konieczne	25,1
Potrzebne	11,4
Wskazane	10,8
Ograniczone	11,2
Zbędne	41,4

Źródło: opracowania IUNG-PIB.

Tabela 7

Zasobność gleb województwa świętokrzyskiego w składniki pokarmowe na tle Polski (2007)

Wyszczególnienie	Woj. świętokrzyskie	Polska
Udział gleb o bardzo niskiej i niskiej zasobności (%):		
– fosfor (P)	54,1	33,4
– potas (K)	52,5	44,3
– magnez (Mg)	23,6	35,0

Źródło: opracowania IUNG-PIB na podstawie danych KSCHR (1).

poniżej średniej krajowej (tab. 8). Struktura zasiewów w województwie jest pochodną warunków przyrodniczych, zróżnicowania wewnętrznego regionu i warunków organizacyjno-ekonomicznych. Udział pszenicy w zasiewach średnio w województwie kształtował się nieco poniżej średniej krajowej. Wyraźnie większy był natomiast udział ziemniaka, co jest wynikiem ukierunkowania części gospodarstw, ale także wiąże się z dużym udziałem gospodarstw socjalnych (samozaopatrzeniowych) uprawiających tę roślinę na potrzeby własne. O specjalizacji województwa w wybranych kierunkach produkcji roślinnej, obok relatywnie dużego udziału sadów, świadczy także duży udział województwa w krajowej powierzchni uprawy warzyw (8,4%) i truskawek (8,7%). Obserwuje się, że około dwukrotnie w porównaniu ze stanem z roku 2005 zmniejszyła się powierzchnia gruntów odłogowanych, co zapewne ma związek z istniejącym systemem wsparcia dla rolnictwa w ramach Wspólnej Polityki Rolnej UE.

Z uwagi na produkcję zwierzęcą analizowane województwo wypada na tle kraju niezbyt korzystnie. Świadczą o tym dane zamieszczone w tabeli 9. Cechy typowe dla województwa, w porównaniach ze średnim stanem w Polsce, to niższe wskaźniki obsady zwierząt (bydło, trzoda chlewna), wydajności mleka od 1 krowy oraz produkcji mleka i żywca rzeźnego w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych. Wyraźnie większe jest natomiast rozdrobnienie produkcji zwierzęcej (mniejsza koncentracja). Dowodem tego jest mniejszy udział zarówno gospodarstw utrzymujących powyżej 10 sztuk krów mlecznych w ogólnej liczbie gospodarstw produkujących mleko, jak i gospodarstw o większej koncentracji trzody chlewnej (powyżej 50 sztuk). Województwo wyróżnia się relatywnie większą obsadą koni, co jest wynikiem m.in. rozdrobnienia gospodarstw.

Tabela 8

Produkcja roślinna w województwie świętokrzyskim na tle Polski

Lp.	Wyszczególnienie	Woj. świętokrzyskie	Polska
1.	Powierzchnia zasiewów (tys. ha); (2008)	392,0	11456,1
2.	Struktura zasiewów w 2008 (%):		
	zboża	74,6	74,0
	w tym: pszenica	17,9	18,4
	strączkowe jadalne	1,1	0,2
	ziemniak	7,6	4,6
	przemysłowe	3,8	8,7
	pastewne pozostałe	6,6 6,3	9,0 3,5
3.	Powierzchnia uprawy warzyw (tys. ha); (2008)	14,2	169,0
	Udział w krajowej powierzchni (%); (2008)	8,4	100,0
4.	Powierzchnia uprawy truskawek (tys. ha); (2008)	4,2	47,3
	Udział w krajowej powierzchni (%); (2008)	8,7	100,0
5.	Powierzchnia ugorów i odłogów (tys. ha)		
	2005	33,0	1028,6
	2008	17,2	462,8
6.	Średni plon przeliczeniowy (j.z.·ha ⁻¹ UR); (2005–2007)	29,1	34,3
7.	Średni plon zbóż (t·ha ⁻¹); (2005–2007)	2,52	3,03
	relatywnie (%)	83	100
8.	Średni plon siana łąkowego (t·ha ⁻¹); (2005–2007)	4,20	4,43
9.	Średni plon ziemniaka (t·ha ⁻¹); (2005–2007)	17,6	17,8
	relatywnie (%)	99	100
10.	Średni plon buraka cukrowego (t·ha ⁻¹); (2005–2007)	49,2	45,4
	relatywnie (%)	108	100
11.	Średni plon rzepaku (t·ha ⁻¹); (2005–2007)	2,47	2,66
	relatywnie (%)	93	100

Źródło: dane GUS i obliczenia własne.

Obsada koni na 100 ha UR w roku 2008 wynosiła w województwie świętokrzyskim 2,7 sztuk, przy średniej krajowej 2,0. Zdecydowanie korzystniej należy ocenić rolnictwo województwa świętokrzyskiego jeśli za kryterium oceny przyjmuje się towarową produkcję rolniczą w zł/ha UR (tab. 10). Wskaźnik ten w roku 2006 był wyższy niż przeciętnie w Polsce. Znamienne jest również to, że w strukturze towarowej produkcji rolniczej województwa świętokrzyskiego wyraźnie większy niż w skali kraju był udział towarowej produkcji roślinnej. Na szczególne podkreślenie zasługuje jednak fakt, że warzywa i owoce stanowiły ponad 34% towarowej produkcji rolniczej województwa. Natomiast produkty rolnicze pochodzenia zwierzęcego mają wyraźnie mniejsze znaczenie niż przeciętnie w Polsce. Oczywiście nie oznacza to, że w województwie świętokrzyskim nie ma gospodarstw towarowych ukierunkowanych na produkcję zwierzęcą lub uprawę zbóż, rzepaku, ziemniaka itp.

Województwo świętokrzyskie nie jest obszarem jednorodnym rolniczo. Jest ono zróżnicowane pod względem warunków przyrodniczych, które charakteryzuje pre-

Tabela 9

Produkcja zwierzęca w województwie świętokrzyskim na tle Polski (2007)

Lp.	Wyszczególnienie	Woj. świętokrzyskie	Polska
1.	Obsada zwierząt (szt. fiz.·100 ha ⁻¹ UR):		
	bydło	31,8	35,2
	w tym: krowy	17,2	17,2
	trzoda	84,9	112,0
2.	Obsada zwierząt (DJP·100 ha ⁻¹ UR)	41,2	44,4
3.	Wydajność mleka od krowy (l·rok ⁻¹)	3620	4200
4.	Produkcja mleka (l·ha ⁻¹ UR)	597	726
5.	Produkcja żywca rzeźnego (kg·ha ⁻¹ UR)	178	243
Koncentracja produkcji			
6.	Udział gospodarstw utrzymujących powyżej 10 szt. krów w ogólnej liczbie gospodarstw produkujących mleko (%)	3,5	12,8
7.	Udział gospodarstw utrzymujących powyżej 50 szt. trzody chlewnej w ogólnej liczbie gospodarstw prowadzących chów trzody (%)	7,2	14,9

Źródło: dane GUS i obliczenia własne.

Tabela 10

Produkcja towarowa rolnictwa w województwie świętokrzyskim na tle Polski

Lp.	Wyszczególnienie	Woj. świętokrzyskie	Polska
1.	Towarowa produkcja rolnicza ogółem (zł·ha ⁻¹ UR); (2006)	2726	2665
2.	Struktura towarowej produkcji rolniczej (%); (2006):		
	<u>produkcja roślinna</u>	48,4	35,3
	w tym: zboża	3,5	6,7
	przemysłowe	5,7	8,9
	ziemniak	3,7	3,1
	warzywa	16,2	6,8
	owoce	18,0	6,8
	<u>produkcja zwierzęca</u>	51,6	64,7
	w tym: żywiec wołowy	5,7	6,1
	żywiec wieprzowy	16,4	21,7
żywiec drobiowy	7,1	10,9	
mleko	16,2	19,4	
3.	Skup wybranych produktów rolniczych (2007):		
	zboża (kg·ha ⁻¹ UR)	56	352
	mleko (l·ha ⁻¹ UR)	280	518
	żywiec rzeźny (kg·ha ⁻¹ UR)	105	185

Źródło: dane GUS i obliczenia własne.

zentowany wcześniej wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej oraz organizacyjno-ekonomiczny, których wypadkową jest średnia powierzchnia użytków rolnych przypadająca na 1 gospodarstwo oraz struktura gospodarstw według grup obszarowych (tab. 11).

Tabela 11

Struktura agrarna gospodarstw rolnych w województwie świętokrzyskim na tle Polski w 2007 r.

Lp.	Wyszczególnienie	Woj. świętokrzyskie	Polska
1.	Liczba gospodarstw powyżej 1 ha (tys.)	115,2	1804,1
2.	Średnia powierzchnia gospodarstwa (ha UR)	5,0	7,8
3.	Udział grup obszarowych w ogólnej liczbie gospodarstw (%):		
	1-2 ha	22,3	23,4
	2-5 ha	43,8	34,0
	5-10 ha	25,3	22,2
	10-50 ha	8,4	19,2
	50 i więcej ha	0,2	1,2
4.	Udział gospodarstw do 5 ha w ogólnej liczbie gospodarstw (%)	66,1	57,0

Źródło: dane GUS i obliczenia własne.

Powierzchnia gospodarstwa jest obecnie często oceniana krytycznie jako miara stanu rolnictwa (2). Według IERiGŻ-PIB zdecydowanie lepszą miarą jest wielkość ekonomiczna wyrażona w ESU (Europejska Jednostka Standardowa). Miara ta lepiej odzwierciedla potencjał i żywotność ekonomiczną gospodarstw rolniczych, zwłaszcza specjalizujących się w produkcji warzyw, owoców itp. W statystyce GUS nadal stosuje się jednak kryterium obszarowe. W tabeli 11 przedstawiono tylko wybrane wskaźniki odzwierciedlające specyfikę struktury agrarnej województwa. Na wyraźne zaakcentowanie zasługuje większy niż średnio w kraju udział gospodarstw do 5 ha oraz mniejsza przeciętna powierzchnia gospodarstwa wyrażona w ha UR.

Z badań IERiGŻ-PIB w Warszawie (10) wynika, że udział tzw. gospodarstw samozaopatrzeniowych (socjalnych) w ogólnej liczbie gospodarstw o powierzchni powyżej 0,5 ha UR był w województwie świętokrzyskim zbliżony do średniej krajowej (tab. 12). Gospodarstwa te nie wywierają znaczącego wpływu na rynek, lecz są w pewnym sensie „modelem” życia na obszarach wiejskich, a ponadto decydują o żywotności i rozwoju obszarów wiejskich. Przewiduje się, że w miarę postępowania procesów koncentracji ziemi w większych gospodarstwach liczba gospodarstw samozaopatrzeniowych (socjalnych) będzie nawet wzrastała.

Tabela 12

Gospodarstwa samozaopatrzeniowe w województwie świętokrzyskim na tle Polski

Lp.	Wyszczególnienie	Woj. świętokrzyskie	Polska
1.	Liczba gospodarstw ogółem o pow. powyżej 0,5 ha (tys.)	132,1	2472,8
2.	Gospodarstwa samozaopatrzeniowe:		
	liczba gospodarstw (tys.)	51,8	1015,0
	udział w ogólnej liczbie gosp. o pow. powyżej 0,5 ha (%)	39,2	41,0
3.	Średnia powierzchnia gosp. samozaopatrzeniowego (ha)	2,37	2,20

Źródło: Zegar, 2006 (10).

Jedną z cech specyficznych regionu świętokrzyskiego jest duży udział gospodarstw ekologicznych (tab. 13). Gospodarstwa ekologiczne zlokalizowane w województwie świętokrzyskim stanowiły w roku 2007 ponad 8% ogólnej liczby takich gospodarstw w Polsce. Jednak ich udział w powierzchni użytków rolnych znajdujących się we władaniu gospodarstw ekologicznych był wyraźnie mniejszy. Porównanie danych zamieszczonych w tabeli 13 wskazuje, że decydujące znaczenie miała mniejsza powierzchnia gospodarstw ekologicznych regionu świętokrzyskiego.

Ponadto województwo świętokrzyskie wyróżnia się dużą i stale rosnącą liczbą gospodarstw agroturystycznych. Niektóre z nich mają już bogate tradycje i stale wzbogacają swoją ofertę usług. Wzrasta też zainteresowanie produkcją biomasy na cele energetyczne. Według szacunków IUNG-PIB w województwie świętokrzyskim powierzchnia użytków rolnych potencjalnie przydatnych pod uprawę roślin energetycznych wynosi około 22 tys. ha (5). Jednak ten kierunek wykorzystania przestrzeni rolniczej napotyka szereg ograniczeń. Warto o nim jednak pamiętać w opracowaniach o charakterze strategicznym (4). Oczywiście można przewidywać większą powierzchnię uprawy roślin energetycznych, ale wymaga to znacznego wzrostu plonów roślin uprawianych na cele konsumpcyjne i paszowe, między innymi, zbóż, rzepaku, buraka cukrowego.

Jedną z przyczyn małej produkcji oraz zaniedbań w agrotechnice jest uciążliwa szachownica gruntów, ich niekorzystny rozłóg, co zaznacza się, między innymi, w okolicach Gór Świętokrzyskich.

Gospodarstwa rolne województwa świętokrzyskiego posiadają znaczny kapitał w postaci maszyn i narzędzi oraz budynków (tab. 4). Nie jest to jednak równoznaczne z możliwościami efektywnego ich wykorzystania. Powierzchnia użytków rolnych przypadająca na 1 ciągnik w województwie jest mniejsza niż średnio w Polsce. Jednak szacuje się, że 50-60% ciągników ma ponad 10 lat. Negatywnie należy ocenić ich stan techniczny, jak również wyposażenie gospodarstw w podstawowe maszyny i narzędzia towarzyszące. Jednocześnie brakuje zakładów usługowych zajmujących się na-

Tabela 13

Gospodarstwa ekologiczne w województwie świętokrzyskim na tle Polski (2007)

Lp.	Wyszczególnienie	Woj. świętokrzyskie	Polska
1.	Liczba gospodarstw ekologicznych	998	11887
	Udział pow. województwa w kraju (%)	8,4	100,0
2.	Powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach ekologicznych (ha)	9845	285878
	Udział pow. gosp. ekol. w kraju (%)	3,4	100,0
3.	Powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach ekologicznych z certyfikatem (ha)	6662	143087
	Udział pow. gosp. ekol. z cert. w kraju (%)	4,7	100,0
4.	Średnia powierzchnia gospodarstwa ekologicznego (ha)	9,86	24,00

Źródło: GIJHARS, Warszawa 2007 i obliczenia własne.

prawą ciągników i maszyn lub też odpłatnie wykonujących usługi mechanizacyjne w rolnictwie.

W wielkościach bezwzględnych liczba budynków we władaniu gospodarstw rolnych województwa świętokrzyskiego jest znaczna, jednak kubatura budynków inwentarskich jest niewielka. Są to w większości obiekty przestarzałe, wielofunkcyjne, niespełniające warunków zoohigienicznych i nieprzystosowane do nowoczesnej, zgodnej z Dyrektywami UE, produkcji zwierzęcej. Brak płyt gnojowych, szczelnych zbiorników na gnojowicę i gnojówkę przyczynia się do zanieczyszczania wód gruntowych i powierzchniowych. Ze względu na zaniedbania w zakresie infrastruktury technicznej gospodarstw i obszarów wiejskich rolnictwo również stwarza zagrożenia dla środowiska, mimo relatywnie małego w województwie zużycia środków produkcji pochodzenia przemysłowego (nawozy, środki ochrony roślin). Niewielka powierzchnia użytków rolnych przypadająca średnio na jedno gospodarstwo w województwie, przeludnienie agrarne i ekstensywny charakter wielu gałęzi produkcji roślinnej i zwierzęcej decydują o wykorzystaniu potencjału produkcyjnego rolnictwa, słabym powiązaniu przeważającej części gospodarstw z rynkiem oraz trudnej sytuacji rodzin rolniczych. Nadal wiele gospodarstw utrzymuje płynność finansową dzięki wsparciu w postaci rent i emerytur, zarobków z tytułu pracy poza rolnictwem, a także dopłat z tytułu realizacji Wspólnej Polityki Rolnej UE.

Podsumowanie

W analizie przedstawiono tylko niektóre cechy rolnictwa województwa świętokrzyskiego prezentowane na tle ich przeciętnego poziomu w kraju. Nie uwzględniono zróżnicowania intensywności pomiędzy grupami gospodarstw w zależności od obszaru, jakości gleb, kierunku produkcji czy siły ekonomicznej. W świetle przedstawionych porównań województwo świętokrzyskie rysuje się jako region, w którym o stopniu wykorzystania potencjału produkcyjnego rolnictwa w sposób wyraźny decydują warunki organizacyjno-ekonomiczne, zwłaszcza struktura agrarna. Należy podkreślić, że zaletą rolnictwa regionu świętokrzyskiego jest jego specjalizacja w produkcji sadowniczej i warzywniczej oraz stosunkowo dobrze rozwinięty przemysł rolno-spożywczy, powodujący, że sprzedawane są produkty przetworzone, o większym udziale wartości dodanej, a nie same surowce. Wyniki badań rozszerzają i wzbogacają ocenę oraz pozwalają na wyjaśnienie powiązań i zależności przyczynowo-skutkowych. Wskazują też kierunki działań perspektywicznych wobec rolnictwa regionu. Do działań tych należy zaliczyć: poprawę stanu agrochemicznego gleb, likwidację zaniedbań w agrotechnice, konieczność pewnej, umiarkowanej i uzasadnionej ekonomicznie intensyfikacji produkcji, zwiększenie jej koncentracji, między innymi, poprzez rozwój grup producenckich oraz rozbudowę i modernizację infrastruktury technicznej gospodarstw i obszarów wiejskich. Niezbędne jest również wspieranie finansowe i merytoryczne wszelkich przedsięwzięć warunkujących realizację koncepcji rozwoju zrównoważonego i przyspieszających przebudowę struktury agrarnej. Konieczne jest również

wspieranie procesów zmian funkcji obszarów wiejskich w celu nadania im charakteru wielofunkcyjnego.

Literatura

1. I g r a s J., L i p i ń s k i W.: Regionalne zróżnicowanie stanu agrochemicznego gleb w Polsce. IUNG-PIB Puławy, Raporty PIB, 2006, **3**: 71-79.
2. J ó z w i a k W.: Kondycja ekonomiczna i perspektywy rozwoju różnych grup gospodarstw rolniczych w Polsce (z uwzględnieniem uwarunkowań WPR). Studia i Raporty IUNG-PIB, 2007, **7**: 9-20.
3. K r a s o w i c z S., K o p i ń s k i J.: Wpływ warunków przyrodniczych i organizacyjno-ekonomicznych na regionalne zróżnicowanie rolnictwa w Polsce. IUNG-PIB Puławy, Raporty PIB, 2006, **3**: 81-99.
4. K u k u ł a S.: Działania Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa - Państwowego Instytutu Badawczego w Puławach na rzecz rozwoju polskiego rolnictwa. Wieś Jutra, 2009, **1**: 9-10.
5. K u ś J., F a b e r A.: Alternatywne kierunki produkcji rolniczej. Studia i Raporty IUNG-PIB, 2007, **7**: 139-149.
6. Praca zbiorowa: Polska wieś 2008. Raport o stanie wsi. FAPA, Warszawa, 2008.
7. Roczniki statystyczne oraz opracowania i materiały źródłowe. GUS, Warszawa.
8. S t u c z y ń s k i T. i i n.: Przyrodnicze uwarunkowania produkcji rolniczej w Polsce. Studia i Raporty IUNG-PIB, 2007, **7**: 77-115.
9. S t u c z y ń s k i T., B u d z y ń s k a K., G a w r y s i a k L., Z a l i w s k i A.: Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski. Biul. Inf. IUNG, 2000, **12**: 4-17.
10. Z e g a r J. S.: Samozaopatrzeniowe gospodarstwa rolne a zrównoważony rozwój rolnictwa. W: Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym (3). IERiGŻ Warszawa, **52**: 77-102.

Adres do korespondencji:

prof. dr hab. Seweryn Kukula
IUNG-PIB
ul. Czartoryskich 8
24-100 Puławy
tel. (081) 886 49 60
e-mail: kukula@iung.pulawy.pl

